

Expresii cu rol metalingvistic în presa actuală

MELANIA ROIBU

Facultatea de Litere
Universitatea din București

Delimitată de Roman Jakobson, funcția metalingvistică se bazează pe o trăsătură esențială a limbajului natural care, putând „vorbi” despre orice, se află adesea în ipostaza privilegiată de a „vorbi” despre el însuși. În această utilizare, limbajul se caracterizează prin reflexivitate, fiind, în același timp, instrument și obiect al descrierii, și diferențiindu-se astfel de limbajul „obiectual”, care se referă la domeniul extralingvistic (la „obiecte”).

În cele ce urmează, pe baza materialului lingvistic furnizat de presa actuală, vom urmări câteva modalități de realizare a metalimbajului curent, înțeles ca activitate metalingvistică spontană, care nu e nimic altceva decât discursul familiar, cotidian al unui utilizator de limbă asupra discursului propriu sau asupra discursului altora.

Specificul procedeelelor metalingvistice utilizate în stilul publicistic rezultă din statutul controversat al acestuia, situat la intersecția stilului artistic cu un stil științific de popularizare.

Publicațiile cu afinități în stilul științific preferă claritatea, expresivității; celelalte sunt deschise și registrelor mai puțin supuse rigorilor unei exprimări îngrijite (limbajelor familiar, popular, argotic) și manifestă disponibilități pentru dezvoltarea conotațiilor, de obicei peiorativ-ironice.

În funcție de caracterul dominant al publicațiilor avute în vedere și de intenția de utilizare, jurnalistul poate opta pentru diferite strategii metalingvistice, cum ar fi:

- I. **Prevenirea riscului non-transmiterii sensului**
- II. **Comentariul metaenunțiativ**
- III. **Condiționarea enunțării de voința interlocutorului sau de o normă socială**
- IV. **Utilizarea autonimică**
- V. **Conotația autonimică**
- VI. **Enunțuri metalingvistice parantetice în care transpare atitudinea emițătorului**

I. PREVENIREA RISCULUI NON-TRANSMITERII SENSULUI se realizează prin:

1. *Indicații metalingvistice (instrucțiuni de bună lectură):*

- cu verbe metalingvistice
- la infinitiv: *Baletul „Maverick” din Brașov avea un schepsis (a se citi „subtilitate”), Național, 22.08.02, p. 5*
- la imperativ: *Atunci s-a pornit o adevărată furtună (citește „potop”)...*, Libertatea, 10.08.02, p.3

2. *Specificarea sensului*

- a. prin caracterizarea propozițională a sensului:
ex: *Oricum, persoanele care-mi sunt mie prietene îmi seamănă, în sensul că nu au aere, sunt oneste și vesele*, Formula As, nr. 530, august 2002, p. 20
- b. prin caracterizarea adjectivală a sensului:
– substantiv + adjectiv propriu-zis:

- ex.: *Umiliința creștină e drumul spre îndumnezeirea omului, în sens creștin*, Observator cultural, nr. 129, august 2002, p. 11
- substantiv + adjectiv derivat de la nume propriu:

ex.: *Ceea ce s-a întâmplat acolo a fost un adevărat carnaval, în sens caragialesc*, Academia Cașavencu, nr. 38, septembrie 2002, p. 3
 - c. prin menționarea „singularității” sau a „dualității” sensului:

ex.: *Pentru cei din generația mea, cultura cotidiană nu mai exista la propriu*, Observator cultural, nr. 130, august 2002, p.5

ex.: *Astfel, în locul simbolului comunist, nu se mai află – la propriu și la figurat – decât o gaură*, Observator cultural, nr.130, august 2002, p.
 - d. prin precizarea extensiunii și a proprietății sensului:

ex.: *Competenței morale se cuvine însă a-i da un sens foarte larg*, Adevărul, 05.09.02, p. 3

ex.: *Cam așa e și cu microbiștii care îi critică pe Hagi, Batistuta, Ronaldo sau Del Piero, cu toate că, dacă le dai o pasă pe terenul de fotbal, cad pe spate, pentru a vorbi eufemistic*, Formula As, nr. 526, iulie 2002, p. 2
 - e. printr-un determinant cu rol dezambiguizator, în cazul omonimelor:

ex.: *Mai fac un împrumut nerambursabil, mai primesc niște fonduri de la buget sau din banii Comunității Europene, pe care-i bagă în asociații și fundații. De vilă, se înțelege*, Formula As, nr. 529, p.2.
 - f. prin „vulgarizare”:
 - cu verb metalingvistic (participiu) + adverb de mod:

ex.: *Practic, omul avea osul maxilar mai puțin dezvoltat decât ar fi trebuit, în sens postero-anterior, popular spus, făcea parte din categoria „îi plouă în gură”*, Magazin internațional, nr. 465, august 2002, p.4
 - cu mărci grafice specifice: paranteze, linie de pauză, virgulă:

ex.: *Un magistrat cu peste 30 de ani de experiență a dat NUP fără a face măcar un simulacru de anchetă (pentru neștiutori, „NUP” înseamnă „neînceperea urmării penale”)* Formula As,nr.526, iulie 2002, p.2
 - g. prin utilizarea apozității metaenunțiative:
 - apozeme adverbiale:

ex.: *Apocalipsa Sf. Ioan se ocupă exclusiv de o temă centrală a Noului Testament, și anume, venirea Împărăției lui Dumnezeu*, Magazin internațional, nr. 465, p. 7
 - apozeme propoziționale:
 - forme explicit metalingvistice:
 - cu verb „dicendi”+adverb de mod:

ex.: *Când se diagnostichează un pacient, se constată că are afecțiuni care se tratează dentistic, ca să spun așa, și afecțiuni care necesită tratamente specializate*, Magazin Internațional, nr. 465, p. 9
 - cu verb dicendi+referința la un nume propriu:

ex.: *Despre libertatea presei nu putem vorbi decât în limbajul lui Farfuridi*, Academia Cașavencu, nr. 37, septembrie 2002, p. 7
 - cu verb „dicendi” + referința la vorbirea specifică unei colectivități socio-profesionale:

ex.: *Se poate ca băutura ori viciul (Baudelaire, Verlaine) să nu corupă talentul, dar sunt și cazuri (cum a fost al lui Nichita Stănescu) când succesul și laudele nu au fost spre zidire (cum se spune în limbaj călugăresc)*, Observator cultural, nr.129, august 2002, p. 13
 - cu verb „dicendi”+referința la vorbirea specifică unei comunități naționale:

ex.: *Tot respectul pentru revista dumneavoastră, pentru că evită scandalurile ieftine și, cum spune românul, dă cu binele în capul răului*, Formula As, nr. 530, august 2002, p. 17

□ cu forme implicit metalingvistice care conțin false structuri finale:

ex.: *Vreau să aduc aici oameni care merită să cunoască România, ca să dezvolt puțin, firma mea vrea să facă un turism profund*, Formula As, nr. 530, august 2002, p. 15

– apozeme frastice:

ex.: *Ținutul pădurenilor e într-un fel ținutul regretatului Drăgan Muntean, cel care i-a făcut cunoscuți unei lumi întregi pe oamenii acestor locuri, pe pădurenii lui, cum îi plăcea să spună*, Formula As, nr. 530, august 2002, p. 17

ex.: *Practic, pentru acest domn distins, dinamic și jovial, cu o vârstă incertă (se poate spune chiar „fără vârstă”) România este o meserie*, Formula As, nr. 526, iulie 2002, p. 3

3. Reformulare

a. construcții cu verb dicendi la participiu:

ex.: *„Amitié Partagé”, creația dumneavoastră (altfel spus, ONG-ul dvs.), v-a ajutat să colectați mii de tone de ajutoare*, Formula As, nr. 526, iulie 2002, p. 3

b. conectori transfrastici:

ex.: *O schimbare socială vizibilă este degradarea tineretului prin consumul de droguri, anulându-le bunul simț, judecata rațională, credința în Dumnezeu, respectul față de sine, de lege și semenii.*

Într-un cuvânt, umanitatea le este pusă în adormire sau chiar anulată, Formula As, nr. 530, august 2002, p. 12

II. COMENTARIUL METAENUNTIATIV :

1. Numirea cu alternative ierarhizate:

ex.: *Mai există o zonă importantă în cadrul structurii web-ului, mai bine zis un mare număr de zone mici, împrăștiate în jurul nucleului*, Magazin Internațional, nr. 465, p. 16

2. *Cuplajul a două maniere de enunțare cu asigurarea trecerii de la „străin” la „familiar”, cu verb „dicendi” + subiect = nume de colectivitate lingvistică:*

– mișcare centrifugă (Emitătorul începe cu cuvintele proprii, pe care apoi le traduce)

ex.: *Dacă sunt forțați să emigreze în Occident, pleacă greu, cu inima îndoită („à contre coeur”) și se gândesc tot timpul să se întoarcă*, Formula As, nr. 526, iulie, 2002, p. 3

– mișcare centripetă (Emitătorul începe cu cuvintele străine și revine cu o traducere adecvată):

ex.: *S. M. Gellar este impecabila „working girl” (fata care muncește)*, Formula As, nr. 526, iulie, 2002, p. 21

III. CONDIȚIONAREA ENUNȚĂRII DE VOINȚA INTERLOCUTORULUI SAU DE O NORMĂ SOCIALĂ

ex.: *Nu mă căutați la niveluri înalte – la cel al mării înțelepciuni, al metafizicii etc. etc. – ci la nivelul elementar al pășitului și al celui oarecum tămăduit de prostie și orbire, dacă-mi permiteți să mă exprim așa*, Observator cultural, nr. 129, 20

IV. UTILIZAREA AUTONIMICĂ

1. Cuvânt autonom, neintrodus prin prezentator metalingvistic:
ex.: *În vacanța de vară, când veneam la Sibiu, proiectam asupra lui nu atât frumusețile istorice ale burgului Hermannstadt, cât caracteristicile lui „acasă”, Formula As, nr. 529, august 2002, p.16*
2. Cuvânt autonom, introdus printr-un prezentator metalingvistic redundant:
ex.: *În „Accidentul”, cuvântul „evreu” nu este pronunțat niciodată, Observator cultural, nr. 130, p. 12*
3. Verb dicendi sau de „numire” + cuvânt autonom:
ex.: *În „Scrisul și cititul”, e o secțiune în care ca un detectiv vă căutați rădăcinile, reconstituiți arborele genealogic și, făcând această, să-i zicem, investigație, ați dat de surprize, Formula As, nr. 529, august 2002, p. 17*
4. Verb metalingvistic + cuvânt autonom + indicații etimologice:
ex.: *Etimologic, grecescul „apocalypsis” înseamnă „descoperire”, iar acest termen denumește un gen literar ale cărui cărți erau denumite „apocalipse” de către contemporanii Sf. Ioan Evanghelistul, Magazin internațional, nr. 465, p. 6*

V. CONOTAȚIA AUTONIMICĂ (Reluarea polemică a cuvintelor celuilalt, utilizarea paternalistă, condescendentă a cuvintelor acestuia. Ghilimelele semnaleză că emițătorul a „coborât” spre celălalt, adresându-i-se cu cuvintele care-i sunt familiare):

ex.: *Marea mă trece într-o stare de contemplatio absolută. Mă duce la unio cu Dumnezeu. Ca să vorbesc în stilul misticii catolice. Observator cultural, nr. 129, p. 19*

VI. ENUNȚURI METALINGVISTICE PARANTETICE ÎN CARE TRANSPARE ATITUDINEA EMIȚĂTORULUI

ex.: *Tot așteptând „de sus” „indicații” (horribile dictu!), am sfârși cu un lamento general, Observator cultural, nr. 130, p.32*

ex.: *Unde mai pui că însuși Statul, invocat de atâția (buni) mân(t)uitori ai condeiului prim mass-media pentru a interveni grabnic în favoarea copiilor străzii, are de perceput la buget – alt cuvânt magic! – sume importante din aceleași tranzacții, Observator cultural, nr. 130, p. 32*

Exemplele de mai sus nu epuizează inventarul de forme cu care emițătorul își însoțește discursul, dublându-l cu un comentariu al lui însuși, dar dau o idee asupra frecvenței și a varietății acestora.

În ceea ce privește autonomia, s-a dovedit, o dată în plus, că această activitate lingvistică are propriile sale reguli morfologice, sintactice, semantice și prozodice, care determină perturbări profunde în sistemul unei limbi: perturbări în cod și în acceptabilitate, confuzii între cuvinte și „obiecte”.

Ponderea unuia sau a altuia dintre procedeele metalingvistice, precum și intenția de utilizare depind de caracterul dominant al publicațiilor avute în vedere: cele „înrudite” cu stilul artistic preferă strategii conotative precum conotația autonomă și enunțurile metalingvistice parantetice în care transpare atitudinea emițătorului, intenția de utilizare fiind, de obicei, ironică. Mai rar, în măsura în care se explicitează termeni din registrele familiar, popular, argotic, de această dată cu intenția evidentă de a evita riscul non-

transmiterii sensului, se apelează și la strategii denotative. Acestea sunt specifice presei cu afinități în limbajul științific și se concretizează în diversele tipuri de indicații metalingvistice și în comentariul metaenunțiativ.

Expresiile cu rol metalingvistic nu reprezintă o noutate în presa românească: ele se utilizau și înainte de 1989, sub forma unor sintagme golite de subiectivism, în interiorul unui stil colectiv, prin excelență. Presa actuală se caracterizează, dimpotrivă, prin promovarea subiectivismului, a strategiilor metalingvistice conotative, care îi permit utilizatorului ieșirea din anonimatul limbii de lemn.

Bibliografie:

1. **AUTHIER - REVUZ, Jacqueline** (1995): *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles reflexives et non-coincidences du dire*, tome I-II, Collection Sciences du langage, Larousse;
2. **BARTSCH, Renate** (1976) *The Grammar of Adverbials. A Study in the Semantics and Syntax of Adverbial Constructions*, Amsterdam, North - Holland Publishing Comp;
3. **FRANCESCHINI Rita** (1994): *La metacomunicazione: forme e funzioni nel discorso*, Basel;
4. **DE GAULMYN, Marie-Madeleine** (1991) <<Reformulation et planification métadiscursive>>, în „*Decrire la conversation*” (sous la direction de J. Cosnier et Kerbrat-Orecchioni), Presses Universitaire de Lyon, 2ème edition;
5. **LEE, Benjamin** (Dec. 1997): *TALKING HEADS: Language, Metalanguage and the semiotics of Subjectivity*;
6. **GOMBERT, Jean - Émile; POWNALL, Tim**: *Metalinguistic Development*, August 1992;
7. **REY-DEBOVE, Josette** (1978): *Le métalangage (Étude linguistique du discours sur le langage)*, Le Robert, Paris.
8. **JAKOBSON, Roman** (1963): *Éssais de linguistique générale*, Les Éditions de Minuit, Paris.